

Hansı cəmiyyətdə olursa-olsun, heç kimə mütəlak, sonsuz azadlıq verilmir. Böyük alman mütəfəkkiri Hegel qeyd edirdi ki, azadlıq dərk olunmuş zərurətdir. Əsas amil bu zərurətin hüdudlarını optimal şəkildə müəyyənləşdirməkdir.

Dünyada tarixən müxtəlif tərbiyə sistemləri formalaşaraq ayrı-ayrı yerlərdə uyğunluq nöqtəyi-nəzərdən tətbiq olunmağa başlanılmış və davam etməkdədir. Lakin məqsəddən asılı olaraq öncədən qərara gəlinməlidir: biz icraçı, yoxsa yaradıcı insan ərsəyə gətirmək istəyirik? Yuxarıda qeyd olunan mahiyyətdə insan yetişdirmək üçün müvafiq üsul və vasitələr vardır.

Ailənin pedaqoji mühitə təsiri

Uşaqlar valideynlərini model olaraq görürlər

Nigar MƏMMƏDOVA,
“Zəngi” liseyinin direktor müavini

Məktəb həyatına müraciət etsək, görürük ki, böyüklərin tapşırıqlarına qeyd-şərtsiz əməl edən, sözə qulaq asan, nizam-intizam qaydalarına həssas yanaşan, təyin olunmuş yolla gedən və bunu özünün həyat tərzinə çevirən *tərbiyəli* şəxs obrazı bizə yaxşı məlumdur. Özündən razı, böyüklərin yanında fikir söyləməkdən çəkinməyən, müəllimlərlə mübahisə edən, qaydaları pozmaqda maraqlı olan, “ipə-sapa yatmayan”, *çətin tərbiyə olunan uşaq obrazı* da tez-tez rast gəlinən real faktlardır. Bu iki zidd mövqedə duran tərəflər zaman-zaman diqqət mərkəzində olmuş və müzakirə predmetlərinə çevrilmişlər.

Ailə mühiti sağlam cəmiyyətin təşəkkül tapmasının təminatçısıdır. Qloballaşma dəyişiklikləri sürətli getdiyindən baş verən yeniliklər insanların həyata qarşı baxışlarına, sosial mühitə uyğunlaşmaları və subyektlərlə münasibətlərinə də öz təsirini göstərir. Uşaq məktəbdə şagird olduğu kimi, evdə də ailənin bir üzvü - övlətidir. Bu baxımdan, onun öz hüquq və vəzifələrini dərinləndirən, çətinliklərdən qoxmayan bir şəxsiyyət kimi yetişməsində ailə əsasdır. Aparılan müşahidələr onu deməyə əsas verir ki, şagirdlərin qorxduğu tərəf, əsasən, ailə olur. Bu baxımdan da, onlar qarşılaşdıqları problemləri əksər hallarda valideynlərdən gizlətməyə çalışırlar. Statistika göstərir ki, həmin vəziyyətdə övlad tərəfindən münasibətin bu cür təqdim edilməsi ailədə qarşılıqlı əlaqələrin düzgün qurulmasından, tərəflər (ata, ana və övlad) arasında hökm sürən inamsızlıqdan baş verir. Bu, həm də uşağa qarşı daxili tələbatdan doğan qayğı və diqqətin olmamasından qaynaqlanır. Xeyrxah və mərhəmətli bir övlada sahib olmaq üçün sevgi ilə dolu bir ailə həyatı təşəkkül tapmalıdır. Bu, əslində, çox çətin bir məsuliyyətdir. Valideynlər, eyni zamanda öz övladlarına dəstək olmağın vacibliyini dərk etməlidirlər. Burada ana və atanın xarakterik xüsusiyyətləri çox əhəmiyyətlidir. Uşaqlar valideynlərin yaxşı cəhətlərindən qidalanaraq müxtəlif faydalı keyfiyyətlər və qabiliyyətlər qazana bilirlər. Ümumiyyətlə, övladlar valideynlərini model olaraq görürlər. Uşaqlar üçün onlar bir örnəyə çevrilirlər.

Təcrübə göstərir ki, müəyyən tip ailələrdə valideyn-övlad münasibətləri üzrə yaranan bir çox maneələr nəticədə onlar arasında sədd

kimi dayanır. Atanın öz məsuliyyətindən irəli gələn məsələlərə biganə yanaşması ailələrdə rast gəlinən xarakterik hallardan biridir. Ailə başçısının bəzən üzərinə düşən öhdəlikdən boyun qaçırması ikitərəfliyə, inamsızlığa, qarşıdurmaya gətirib çıxarır. Bu zaman yük ailədə, əsasən, qadının üzərinə düşür. Nəticədə, qadının kişiye qarşı münasibətində dəyişiklik baş verə bilər. O, ailəsində meydana gələn təbii və real problemlərin həllini çox zaman özü həyata keçirdiyindən həyat yoldaşına (kişiyə) vermiş olduğu dəyər aşağı düşür. Yaranmış bu neqativ hal işə evdə balansın pozulmasına, ziddiyyətə və sonda ailənin dağılmasına gətirib çıxara da bilər. Digər tərəfdən, uşaq da yaşadığı ailədə atanın tutduğu mövqeyi görür, təhlil edir və yaranmış vəziyyətə görə məyus olur. Çünki hər bir övlad öz ailəsinin

namikasını müxtəlif üsul və vasitələrlə izlədikdə görürük ki, onlarda bu tip uyğunsuzluqların baş verməsində, qeyd etdiyimiz kimi, ailə mühitinin rolu danılmazdır. Aparılan araşdırma onu deməyə əsas verir ki, əsasən, xarakter uyğunsuzluğu və sosial statusun fərqli olması ailənin mövcudluğuna təhlükə yaranan güclü amil rolunu oynayır.

Ailə mühitində ziddiyyət yaranan məqamlardan biri də böyüklərin diktator mövqeyinin hesabına yeniyetmələrin azad şəkildə yaşama, qərar qəbul etmə imkanlarının məhdudlaşmasıdır. Ənənə halını alan bu yanaşma çox zaman inkişafın, müstəqilliyin, sərbəst fəaliyyətin və bütövlüyün qarşısını alır. Lakin ailə dəyərləri, soykökə bağlılıq, nizamlanmış böyük-küçük münasibətləri fonunda belə ciddi maneənin törətdiyi fəsadlar bir çox hallarda göz önünə gətirilir.

Ailədə laqeydliklə üzləşən uşağın məktəbdəki davranışı, müəllimlərlə münasibəti çox zaman arzuolunan səviyyədə nəzərə çarpmır. Eyni zamanda, bu çatışmazlıqlar uşağın normal inkişafı üçün real təhlükə mənbəyi rolunu oynayır. Övlad ailədaxili gərginliyin onun psixikasına vurduğu zərbənin “qisas”ını bir çox hallarda məktəb yoldaşlarından, müəllimlərdən, ümumiyyətlə, pedaqoji prosesin iştirakçılarından çıxmağa çalışır.

möhkəm və ona hər zaman dayaqlı olmasını istəyir və bunu gözləyir. Praktikadan görmək olur ki, ailədə laqeydliklə üzləşən uşağın məktəbdəki davranışı, müəllimlərlə münasibəti çox zaman arzuolunan səviyyədə nəzərə çarpmır. Eyni zamanda, bu çatışmazlıqlar uşağın normal inkişafı üçün real təhlükə mənbəyi rolunu oynayır. Övlad ailədaxili gərginliyin onun psixikasına vurduğu zərbənin “qisas”ını bir çox hallarda məktəb yoldaşlarından, müəllimlərdən, ümumiyyətlə, pedaqoji prosesin iştirakçılarından çıxmağa çalışır. Yaranmış gərginlik həm müəllim-şagird, şagird-şagird münasibətlərinə, həm də uşağın tədrisdəki nailiyyətlərinə mənfi təsir göstərir. A.S.Makarenko deyirdi: “Tərbiyə işinin əsl mahiyyəti heç də sizin uşaqla təklidə söhbət etməyinizdən, uşağa müstəqim təsir göstərməyinizdən ibarət deyil, bu, ailənizin, şəxsi və ictimai fəaliyyətinizin düzgün qurulmasını, övladınızın həyatının təşkilini əhatə edir”.

Valideynlərin bir-birlərinə qarşı münasibətlərindən meydana gələn anlaşılmasızlıqdan yaranan gərginliyin uşaq psixologiyasına mənfi təsiri və bunun fəsadları pedaqoji fəaliyyətimizdə qarşılaşdığımız həlli vacib olan məsələlərdəndir. Şagirdlərin fərdi inkişaf di-

hib çıxmış uşaq çox vaxt məktəb həyatında da bu imtiyazdan istifadə etməyə cəhd göstərir. Yaranan problem sinifdə - dərslərin prosesində müəllimlə şagird arasında olan münasibətlərə də təsirsiz ötürür. Belə vəziyyətlərdə şagird öz məsuliyyətindən yaxa qurtarmağa çalışır, fənn müəllimlərinin təlim proqramı üzrə verdikləri tapşırıqlara dırnaqarası baxır. Tədrisdə baş verən ciddi geriləmələrin qarşısını almaq üçün fənn müəllimləri və məktəb rəhbərliyi tərəfindən çalınan həyəcan təbii cavab reaksiyası kimi valideynlərin (ata və ya ananın) gördüyü tədbirlər onların ailədə “səlahiyyətlərinin məhdudlaşdırılması” səbəbindən əsaslı effektiv təsirinə göstərə bilmir. Prosesin belə davam etməsi şagirdin inkişafca digərlərindən çox geridə qalması, məktəbdə tədris olunan fənlər üzrə mənimsəmə səviyyəsinin qabarıq formada dəyişməsi ilə nəticələnir.

Lakin statistika göstərir ki, baba və nənənin ailədəki fəaliyyətlərinin müsbət tərəfləri də çoxdur. Bunları qeyd etmədən böyüklərin ailə mühitindəki əhəmiyyətini hərtərəfli olaraq müəyyən etmək mümkün deyil. Böyüklər (baba və nənə) öz nəvəsinə xeyrxahlığı öyrədir, mehribancasına davranmanı mənimsədir. Uşaq baba ilə küçədə gəzişərkən belə ondan gərəklili tövsiyələr alır və bu da onun gələcək həyatında yardımçı rolunu oynamış olur. Digər tərəfdən, baba və nənə ailədə nəvənin mənəvi dayağı obrazında çıxış edərək ona dəstək verirlər. Elə hallar olur ki, uşaq ailədə ata və anadan çəkdiyindən öz istək və təşəbbüslərini açıq formada nümayiş etdirə bilmir. Belə vəziyyətlərdə baba ailədəki nüfuzu hesabına nəvəsinə yaranan mənəvi boşluğu aradan qaldırmaq gücünə malik ola bilər. Nəvələri ilə birlikdə çox zaman keçirən və bunu özünə təkəbir borc kimi deyil, həm də rahatlıq gətirən anlar kimi dəyərləndirən bir baba ilə söhbət aparıldı. O qeyd etdi ki, nəvələri ilə birlikdə gəzintiye çıxarkən çalışır ki, nəqliyyatdan istifadə etməsin. Məqsəd nəvələrinə hələ uşaq yaşlarından yol hərəkəti qaydalarına riayət etməyi öyrətməkdir. Söhbət aparılan baba onu da qeyd etdi ki, o, nəvələrinə qənaət etməyi vərdiş kimi aşılamağa çalışır.

Məktəb mühitində müəllim-şagird münasibətlərini tənzimləyən əsas faktorlardan biri kimi uşağın ailədəki davranışı, digərləri ilə qarşılıqlı münasibətləri əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edir. Bu mənada, evdəki münasibətlərdə “böyüklər”dən gələn hegemon mövqeyin nümayişi şagirdə öz mənfi təsirini qaçırmaz edir.

Bizə elə insanlar lazımdır ki, onlar müstəqil, sərbəst öyrənməyi bacarsınlar. Bu cür insanlar yetişdirmək üçün uşaqlar həm fiziki, həm mənəvi, həm də psixoloji tərəflərdən tam problemsiz olmalıdırlar. Burada da ailə əvəzsiz əhəmiyyətə malik olur və böyük məsuliyyət daşıyır.